

10 Redenen
Waarom Zweden
**DE MOORD OP
OLOF PALME**
Niet Oplost

Marc Pennartz

G R o M

© 2016 Marc Pennartz.

Omslagontwerp: Ilian Georgiev
Foto's omslag: Rijkspolitie Zweden
Design binnenwerk: Joel Friedlander
Foto's pagina 56, 121, 237: Creative Commons

www.marcpennartz.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De auteur en de uitgever aanvaarden geen aansprakelijkheid voor eventuele schade die zou kunnen voortvloeien uit enige fout die in dit boek zou kunnen voorkomen.

GRoM, Fruithoflaan 32 bus 5, 2600 Berchem.

ISBN 978-9402148978

Inhoud

Vooraf	1
28 Februari 1986	5
"Palme praatte met zijn moordenaar"	11
De man die alles zag	16
Een politiebus op de vluchtweg.....	21
Het Slachtoffer Wilde Geen Lijfwacht.....	28
De dader krijgt alle ruimte.....	31
De mysterieuze Grandman.....	36
Werden de Palmes achtervolgd?.....	44
Het Slachtoffer Was Een Landverrader	50
De man die een Oscar verdiende	53
Toasten op een moord.....	60
Een rare dokter.....	66
Liever een gek dan een complot.....	68
De Politie Vraagt Het Volk Om Hulp.....	72
Het Fantoom en de Schaduw die niet bestond	76
De joviale Palmehater.....	80
De laatste observatie van de dader?	86
Een stad vol walkietalkies.....	89
De Koerden Hebben Het Gedaan	96
Het geheime onderzoek van Ebbe Carlsson.....	104

Was het dan toch de PKK?	113
Het Slachtoffer Staat Boven Alle Verdenking.....	117
Olof Palme privé.....	119
Wat heeft Lisbeth Palme gezien?	122
Palme de belastingontduiker?.....	132
De Dader Heeft Het Niet Gedaan.....	135
Wroeten in de onderwereld	138
Pettersson wordt erbij gelapt.....	145
Circus Christer.....	154
De man die nooit vooruitdacht.....	161
De Politie Heeft Het Zelf Gedaan	165
Dan K ontmaskerd	169
Een miljoen voor een moord.....	172
Herendiners met Hitlergroet	174
Verdachte gedragingen	178
De favoriete wapenhandelaar van Hans en Ebbe.....	180
Het alibi van Hans Holmér.....	186
Zit de moordenaar in het parlement?.....	188
Het Slachtoffer Had Een Afspraakje.....	195
Het slachtoffer had géén afspraakje	198
De Hele Wereld Heeft Het Gedaan	204
De CIA, wie anders?.....	206
Het Sovjetspoor.....	208
Komische Ali en de houwitsers van Gandhi	210
De donkere kant van blank Zuid-Afrika.....	213
Een beroepsmoordenaar uit Brussel	216

Stay Behind	218
Het was maar een Zweed.....	221
Samenzwering?	222
De Dader Is Dood.....	231
De fantast	233
De laatste Smith & Wesson.....	235
Borderliner of psychopaat?.....	238
De beursspeculant die een hond schopte	244
In het voetspoor van Olof Palme.....	252
Christer Andersson vertelt.....	255
“Open maken! Dit is de politie!”	262
28 Februari 1986: Een Reconstructie?	265
Boeken	272
Kranten.....	273
Film, televisie, radio	274
Register	275

Vooraf

OOIT WAS ER EEN NEDERLANDSE toerist die in 1997 een bloempot zag op een trottoir in Stockholm. Die toerist was ik en de pot stond op de plek waar elf jaar eerder de Zweedse premier Olof Palme werd doodgeschoten. Er lag een gedenkplaat en de stoeptegels daar rond waren nog steeds verkleurd van het bloed.

Een dag later bladerde ik door een boek over die nooit opgeloste moord. Ik ontdekte dat ik 24 uur eerder onbewust de vluchtroute van de dader had nagelopen.

Een mens doet rare dingen op vakantie, en soms laat een vakantieherinnering je niet meer los.

Nog eens elf jaar later verhuisde ik naar Zweden. De moord op Olof Palme zorgde er nog altijd voor vette krantenkoppen, meestal rond de verjaardag op 28 februari. Hoe was het mogelijk dat Zweden, dat vermaarde bastion van gelijkheid en rechtvaardigheid, het "misdrijf van de eeuw" niet opgelost kreeg? En waarom besloot iemand de pacifistische bruggenbouwer die wij in Palme zagen, dood te schieten? Klopte mijn beeld van Zweden wel? Wat wisten we in Nederland en België eigenlijk van Olof Palme, naar wie over de hele wereld straten, pleinen en scholen werden genoemd?

Inmiddels de Zweedse taal machtig, verdiepte ik me in alle zin en onzin die er over de moord was geschreven. Ik las de originele getuigenverklaringen uit het politiedossier, boeken en kranten, bekeek filmmateriaal en sprak met mensen die me van informatie konden

voorzien. Het beeld dat daaruit naar voren kwam was minstens zo droevig als het bloempotje op het Stockholmse trottoir.

Elke moord roept vragen op, maar deze nog meer. Dit was een aanslag op de democratie. Olof Palme werd op straat doodgeschoten terwijl hij van de bioscoop naar huis wandelde. Wat deed hij daar, zo laat op de avond en zonder lijfwacht? De dader liet bijna geen sporen achter. Terwijl Zweden verstijfde en de Derde Wereld huilde, spraken getuigen over geheimzinnige mannen met walkietalkies, over een duister type bij de bioscoop, over verdacht gedrag van de politie, en over een gesprek dat de premier met de dader zou hebben gevoerd...

Het moordonderzoek was een drama. De Zweedse politie gedroeg zich eerst als een clubje samenzweringstheoretici, daarna als een stel koddebeiers met scoringsdrang. Tussendoor mocht een gewone burger, met de zegen van de minister van justitie, een clandestiene inlichtingendienst vormen voor een geheim parallel onderzoek. Zweden verwerd tot 's werelds noordelijkste bananenmonarchie.

Zo'n 130 fantasten bekenden de moord. Minstens 11.000 personen passeerden de revue als verdachte. Vier parlementaire onderzoekscommissies bereikten niets. In de marge ontstond een leger "privé-speurders", bezorgde burgers die overal complotten zagen. Ook auteurs als Leif GW Persson en Stieg Larsson gaven hun visie op de dag die hun land veranderde. De werkelijkheid van de zaak-Palme overtrof de collectieve verbeelding van een hele generatie Zweedse thrillerschrijvers.

Tegen de tijd dat er een verdachte opdook die ook echt de dader kon zijn, was het te laat. Het haalde amper de krant. De Zweden geloofden er niet meer in. Zo is het vandaag nog, ondanks dat opgewarmde oude tips ook dertig jaar na dato de oplagecijfers van de boulevardbladen verhogen.

De stoeptegels rond de plaquette op de plaats van de moord zijn vervangen. De bloempot heb ik na 1997 niet meer gezien. In 2011 is de verjaringstermijn opgeheven. Het spuurwerk naar de dader kan in principe eeuwig doorgaan. Maar is er nog iets toe te voegen aan de nu vierduizend ordners met onderzoeksmateriaal, samen goed voor een boekenplank van 250 meter?

Ja. Bijvoorbeeld dit: de naam van de vermoedelijke dader. Die staat in het dossier, en ook in dit boek. Er is echter te veel fout gegaan voor een veroordeling, voor een “juridische oplossing”. Dat is de schuld van de politie en de politiek, maar ook van alle actief meespeurende Zweden die, ongetwijfeld met de beste bedoelingen, stakken in de wielen van het onderzoeksapparaat staken. De moord op Olof Palme is een cold case die er geen zou moeten zijn.

Met dit boek probeer ik het overzicht terug te brengen. Ik zet de redenen op een rij waarom het misliep, vertel waar de agressie tegenover Palme vandaan kwam en noem de verdachten en het bewijsmateriaal. Thrillerliefhebbers vinden hier de inspiratiebron van hun verzameling nordic noir.

De Zweden zelf zullen het vermoedelijk niet lezen: buitenlandse boeken over de zaak-Palme worden zelden in het Zweeds vertaald. De Zweden beschouwen de moord niet alleen als een trauma, maar ook als een nationaal bezit waar niemand aan mag komen. Bij elke verjaardag roept de pers weer met een mengeling van schaamte en trots dat dit het grootste moordonderzoek ter wereld is. Los van de vraag of dit waar is, er zijn leukere manieren om het Guinness Book of Records te halen. Olof Palme, een van de meest bevlogen politici in de Europese geschiedenis, had beter verdiend.

Tot slot een huishoudelijke mededeling. De meeste verdachten, getuigen, politiemensen en andere betrokkenen noem ik volledig bij naam als deze eerder is gepubliceerd. In andere gevallen is volstaan met de voornaam en een initiaal. Het is maar dat u het weet.

Marc Pennartz,
Nybro/Antwerpen.

PROLOOG

28 Februari 1986

OLOF PALME BEGON DE LAATSTE dag van zijn leven met een partijtje tennis. Zijn lijfwachten hadden hem die vrijdagmorgen rond halfnegen opgehaald voor de deur van de apotheek nabij Palme's woning. De Saab voerde hem naar de koninklijke tennishal in het oosten van Stockholm. Daar ontmoette hij zijn oude vriend en vaste tennispartner Harry Schein. De stichter van het Zweedse Filminstituut, met wie Palme al vijfentwintig jaar tenniste, zei later dat de premier in een opperbeste stemming was. Palme won de partij.

Rond halfelf zetten de bodyguards hem af bij kledingwinkel Ströms, gelegen op 150 meter van de plek waar hij bijna dertien uur later zou worden neergeschoten. Hij bracht een kostuum terug dat hij de dag ervoor had gekocht. Het was bij zijn vrouw Lisbeth niet in goede aarde gevallen.

Tegen elf uur betrad Palme zijn werkkamer op de bovenste verdieping van het regeringsgebouw Rosenbad. Hij gaf zijn lijfwachten vrijaf en zei dat hij wel zou bellen, mocht hij ze nog nodig hebben. Hij zou ze later heel hard nodig hebben, maar toen waren ze er niet.

Het was een gewone werkdag voor de premier. Hij bereidde een toespraak voor die hij na het weekend in Kopenhagen moest houden. Tegen halftwaalf ontving hij de ambassadeur van Irak, Mohammed Saïd al-Sahaf. De man zou jaren later wereldberoemd worden als Komische

Ali, minister van informatie onder Saddam Hoessein. De kans dat er gelachen werd tijdens het onderhoud met Palme is echter klein. Irak was in oorlog met Iran. Olof Palme trad namens de Verenigde Naties op als bemiddelaar in het conflict. Tijdens het gesprek kaartte Komi-sche Ali een onderwerp aan dat de Zweedse premier verontrustte. Er zijn mensen die menen dat de conversatie met de ambassadeur de opmaat was naar de moord.

Palme zou, zoals hij vaker deed, lunchen met een aantal ambtenaren en politici die ook in Rosenbad werkten. Hij verscheen een kwartier te laat. Volgens minister van energie Birgitta Dahl was hij slechtgehu-meurd en onrustig. Waarom wist ze niet. Ook dit zou de speculaties nadien voeden. Palme's secretaresse merkte daarentegen niets abnor-maals.

De premier had in ieder geval goede zin toen hij rond drie uur de journalist van een vakbondsblad en diens fotograaf ontving voor een interview. Of scheelde er toch iets? De persmensen wilden de premier voor het raam laten poseren. "Is dat veilig?", vroeg de journalist voor de zekerheid. Nee, repliceerde Palme. "Niemand weet wat zich daar-buiten bevindt", zei hij op ernstige toon. Een opmerking die een dra-matische lading zou krijgen. Om 15.05 uur werd de laatste foto van Olof Palme gemaakt, halfzittend op de armleuning van een stoel met zijn werktafel op de achtergrond. Een mooi plaatje.

Hij praatte met de journalist over het geplande staatsbezoek aan Moskou, een reis die veel politieke tegenstanders met angst en beven tegemoetzagen. Er waren mensen die Palme's ontmoeting met de nieuwbakken Kremlinleider Gorbatsjov maar wat graag wilden voor-komen.

Later die middag belde Palme zijn minister van financiën, Kjell-Olof Feldt. De dag ervoor had Feldt een omstreden belastingverhoging op de aandelenhandel aangekondigd. Het bericht was niet goed gevallen bij speculanten op de beurs. De koersen hadden een duik genomen en de kranten stonden er vol van. "Slachtpartij op de beurs", zei de ene krant. "Palme en Feldt zijn hun beloften niet nagekomen", riep de an-dere.

Palme liet het niet aan zijn hart komen. Hij was eraan gewend dat niet iedereen aan zijn zijde stond, zeker het zakenleven niet. Hij zal er geen moment aan hebben gedacht dat de duik van de beurs een moordmotief zou kunnen zijn. Palme was geen angsthaas.

Tegen halfzeven wandelde hij van Rosenbad naar huis, zonder lijfwachten. Palme vond dat dit kon. Hij hield ervan om tussen de mensen te zijn en het was ook slechts vijf minuten lopen. De premier woonde met Lisbeth en hun jongste zoon in een appartement aan Västerlånggatan 31 in Gamla Stan, de "Oude Stad". In het middeleeuws aandoende hart van Stockholm wemelde het overdag van toeristen, maar 's avonds was het er een stuk rustiger.

Palme had een vrij weekend voor de boeg, een rariteit in zijn drukke agenda. Of hij met collega's over zijn plannen voor het weekend had gepraat, is nooit duidelijk geworden. Hoe dan ook, vastomlijnd waren die plannen niet toen Olof de deur van Rosenbad achter zich dichttrok.

Lisbeth had wel iets bedacht. Zij wilde met haar man naar de film. Lisbeth dacht aan "Mitt Liv Som Hund", de doorbraakfilm van latere Hollywoodregisseur Lasse Hallström. Die draaide in Spegeln, de bioscoop aan Birger Jarlsgatan waar alle grote Zweedse speelfilms hun première beleefden. Eerder, rond 17.00 uur, had Lisbeth vanaf haar werk gebeld met Ingrid Klering, de toenmalige vriendin van Mårten, de middelste van hun drie zonen. Ingrid vertelde dat zij en Mårten naar "Bröderna Mozart" zouden gaan. Dat was een komedie van Suzanne Osten over een regisseur die Mozarts "Don Giovanni" wilde opvoeren op een kerkhof. De ietwat bizarre prent draaide in bioscoop Grand. Suzanne Osten had een tijdje daarvoor Olof gevraagd of hij in de film wilde meespelen. Hij had nee gezegd; de rol die Osten aanbood, stond hem tegen.

Olof belde kort na thuiskomst met Mårten. Zijn zoon had intussen de voorverkoopkaartjes voor de Grand opgehaald aan de kassa. Ze babbelde wat en Olof wenste hem een prettige avond. Olof en Lisbeth aten en besloten hun plannen te wijzigen. Het zou fijn zijn om Mårten en Ingrid gezelschap te houden. Dus werd het geen "Mitt Liv Som

Hund". Ook Olof en Lisbeth kozen voor "Bröderna Mozart". Eén probleem was er nog: ze hadden anders dan Mårten nog geen kaartjes, dus moesten ze op tijd vertrekken.

Om halfnegen sprak Palme met zijn partijgenoot Sven Aspling aan de telefoon. Hij zei dat Lisbeth al in de gang stond, klaar om naar de bioscoop te vertrekken. Welke film ze zouden gaan zien, vertelde Olof niet. Het was het laatste telefoongesprek van Olof Palme.

Het was achteraf geen goed idee om zonder lijfwachten de straat op te gaan, die koude vrijdagavond in het centrum van Stockholm. De Grand lag niet ver van de uitgaansbuurt rond Kungsgatan waar het wemelde van dronkenlappen, junks en ander fijn volk. Als premier kon je daar beter wegblijven. Toen Olof en Lisbeth om 20.35 uur door de nauwe straatjes van Gamla Stan naar het gelijknamige metrostation wandelden, was er echter geen vuiltje aan de lucht. Nou ja, koud was het: het vroom lichtjes, er stond een ijzig windje en Palme droeg een bontmuts. Het was druk in de metro en ze moesten de vijf minuten durende reis staan. Ze stapten uit bij het station Rådmanngatan.

De Grand bestaat nog steeds. De bioscoop ligt aan Sveavägen, een tweeënhalve kilometer lange boulevard die de snelweg E4 met het centrale plein Sergels Torg verbindt. Bij de ingrijpende facelift die het centrum van Stockholm halverwege de vorige eeuw onderging wilden de stadsvernieuwers van Sveavägen de Scandinavische Champs-Élysées maken. Zes rijbanen, brede trottoirs, loofbomen, groenzones, grote kantoorgebouwen, banken, chique boetieks, uitgaansgelegenheden, de prachtige stadsbibliotheek: het was een weg met enige allure.

Palme had een speciale band met Sveavägen. Tegenover de bioscoop lag het hoofdkwartier van Palme's sociaaldemocratische partij. Een eindje ten zuiden bevond zich het Skandiahuis. Dat grote kantoorgebouw was neergezet door Thule, het verzekeringsconcern dat zijn grootvader Sven en diens broer Henrik hadden grootgemaakt. En precies daar zou Olof later die avond sterven.

In de gangen van het metrostation twijfelden de Palmes even welke uitgang ze moesten nemen om bij de Grand uit te komen. Kort voor negen stonden ze voor de deur. De film begon pas om 21.15 uur. Dat

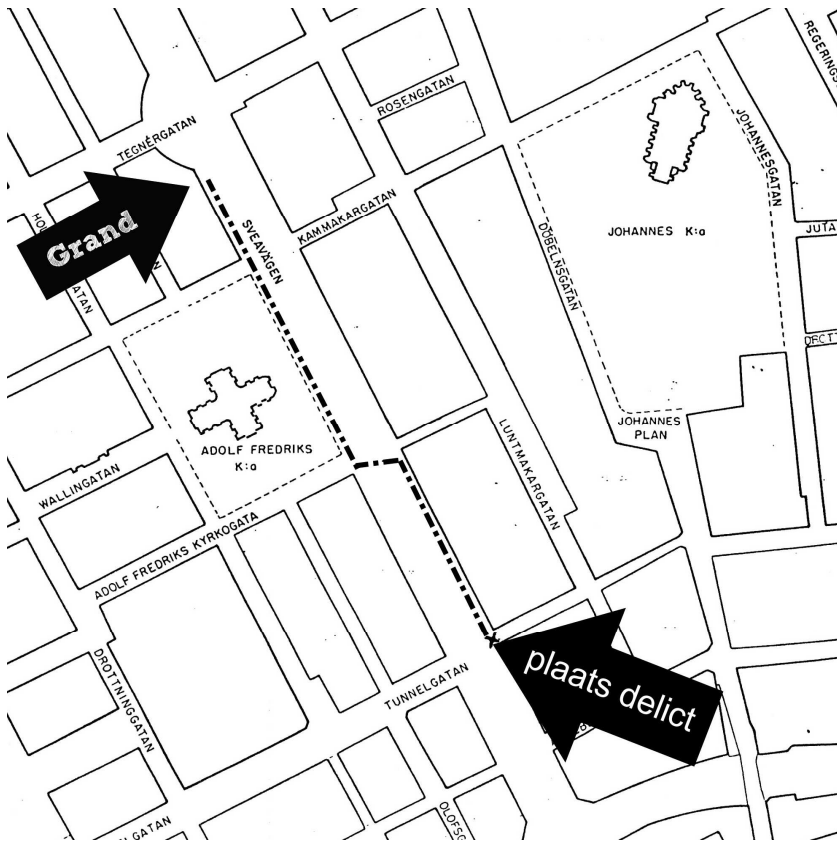
gaf ze de gelegenheid kaartjes te kopen en met Mårten en Ingrid te praten. Het scheelde trouwens weinig of ze hadden onverrichter zake naar huis gekund: de voorstelling was uitverkocht en de premier kon alleen twee plaatsen krijgen waarvoor de kaartjes niet waren opgehaald, schuin voor hun zoon en zijn vriendin. In totaal waren er 202 kaartjes voor de late voorstelling verkocht en vier vrijkaartjes uitgegeven. In de zaal wisselde de premier een paar woorden met vakbondsman en latere minister Björn Rosengren, die toevallig ook naar "Bröderna Mozart" kwam kijken.

De film eindigde ergens tussen 23.05 en 23.10 uur. De exacte tijd is nooit achterhaald. Olof en Lisbeth Palme waren bij de laatsten die de zaal verlieten. Björn Rosengren overwoog hen een lift aan te bieden. De gedachte verdween echter even snel als ze kwam. De premier zou zelf wel voor een auto hebben gezorgd als hij die nodig had, schoot er door hem heen.

Buiten gingen de Palmes een tiental meter naar rechts om de menigte te ontlopen, en voor de deur van een boekhandel praatten ze even na met Mårten en Ingrid. Olof wilde de naam van een actrice opzoeken in een filmprogramma dat Mårten in de Grand had meegenomen. Hij draaide zich naar de verlichte etalage van de boekhandel om beter te kunnen zien. Precies op dat moment ging de verlichting in het raam uit, alsof het afgesproken was.

Mårten stelde zijn vader voor om de taxi te nemen, maar Olof zei dat hij wat stijf in de benen was. Hij wilde liever lopen. Ze namen afscheid rond 23.15 uur. Mårten en Ingrid verdwenen in noordelijke richting. Olof en Lisbeth gingen de andere kant op. Mårten merkte toen een man op die achter zijn ouders aanliep. Hij besteedde er verder geen aandacht aan.

De premier en zijn vrouw hadden de metro kunnen nemen, of een bus of taxi, maar kozen voor een wandeling ondanks dat het zes graden vroom. Er zijn speurders die dit nooit begrepen. De voettocht zou in een normaal tempo zo'n 25 minuten duren. Hier en daar lag aangevroren sneeuw op de stoep, elders was de sneeuw vermengd met zand. De trottoirs waren al bij al goed begaanbaar.

De onderbroken lijn geeft de laatste wandeling van Olof Palme weer, van de bioscoop Grand tot aan de kruising Sveavägen-Tunnelgatan.

De Palmes waren niet alleen. Op de laatste vrijdag van de maand kregen de meeste Zweden hun salaris en dat vierde menigeen met een avondje uit. De drankprijzen leken lager met je loon op zak en een beetje gezelligheid kon nooit kwaad. Bovendien boden de twee kanalen van de staatstelevisie geen bijster opwindend alternatief: een documentaire over hersenbloedingen concurreerde daar met een aflevering van "Murder, She Wrote".

Eerst liepen Olof en Lisbeth over het westelijke trottoir van Sveavägen, langs de witte Adolf Fredrikskerk. Vlak voor de kruising met Adolf Fredriks Kyrkogata wandelden ze langs een hotdogkiosk.

Hierna staken ze over. Lisbeth wilde in de etalage kijken van de Indi-
sche kledingboetiek Sari aan de andere kant van Sveavägen. Ze hielden
even stil bij het uitstalraam, mogelijk bij nog een andere etalage, en
vervolgden hun weg over het oostelijke trottoir. Dat was niet de meest
logische route; om naar huis te gaan zouden ze terug moeten naar de
westkant. Zover kwam het niet.

Om 23.21 uur wandelden de Palmes langs de verfwinkel Dekorima,
in het Skandiahuis op de hoek met Tunnelgatan. Er klonken twee harde
knallen. Lisbeth dacht aan vuurwerk. Ze wilde een opmerking hierover
maken totdat ze zag dat Olof, die links van haar liep, in elkaar stortte.
Tegelijkertijd kreeg ze een branderig gevoel op haar rug.

Ze boog zich voorover. Haar man lag op de grond. Hij bloedde hevig
uit zijn borst en zijn mond.

Toen raakte ze in paniek.

“Palme praatte met zijn moordenaar”

Het eerste schot was welgemikt. Onderzoek zou uitwijzen dat de dader
de trekker overhaalde op 10 tot 30 centimeter afstand van Palme's rug.
De kogel doorboorde de ruggengraat, de aorta en de luchtpijp en verliet
het lichaam via de borst. Bloedcirculatie en ademhaling stopten met-
een. De premier lag hooguit een seconde na het schot op de grond en
was op dat moment al niet meer te redden.

Het tweede schot kwam binnen twee, misschien drie seconden en
doorboorde de jas van Lisbeth Palme aan de linkerkant van de rugzijde,
ter hoogte van de linkerschouder. De kogel ging rakelings langs haar
rug en verliet de jas direct onder de rechterschouder.

Het was een klein mirakel dat Lisbeth geen serieuze verwondingen
opliep. Ze beseftte eerst niet dat er ook op haar was geschoten. Nader-
hand in het ziekenhuis keek een bevriende huidarts naar haar, omdat
ze zei dat haar rug branderig aanvoelde. De dokter constateerde een
plek die eruitzag alsof ze een zweepslag had gekregen. Er is nooit een
rapport opgesteld van deze verwonding. Wel werden Lisbeth Palme's
kleren in beslag genomen en onderzocht.

Hoewel ze er genadig afkwam, was het geen slecht schot, meenden experts. Het werd afgevuurd van 70 tot 100 centimeter afstand. Wanneer de dader vijf millimeter meer naar links had gericht, was de vrouw van Olof vermoedelijk ook dood geweest. Dit wees op een bekwame en ervaren schutter.

Wat was er precies gebeurd? Er waren gelukkig getuigen. Het was uitgaansavond, de moord werd gepleegd in hartje Stockholm en naar schatting twintig tot dertig mensen zagen op zijn minst een deel van het misdrijf. Om een goed beeld te krijgen loont het om stil te staan bij de eerste ondervragingen. Daaruit blijkt hoe verschillend mensen de gebeurtenis hebben ervaren. Dat is niet uitzonderlijk, maar in dit geval hebben de sterk uiteenlopende verhalen van de ooggetuigen bijgedragen aan de soms vergezochte theorieën over de moord. Dat werd in de hand gewerkt doordat de politie erg selectief gebruikmaakte van die getuigenissen. Gebeurde dat uit onkunde of stak er meer achter?

Eén van de eerste verklaringen was meteen een van de meest spectaculaire. Anders Delsborn vertelde, amper een uur na de moord, tegen de politie dat Olof Palme met de moordenaar sprak voordat het eerste schot viel. Het lijkt er echter op dat de onderzoekers voor juist dit deel van zijn getuigenis nooit belangstelling hadden. Het kwam drie jaar later niet aan de orde in de rechtszaak tegen de draaideurcrimineel Christer Pettersson toen deze van de moord werd beschuldigd. Liefhebbers van complotten dragen Delsborn nu op handen.

De destijds 28-jarige Anders Delsborn werkte die avond als taxi-chauffeur en kwam met drie klanten uit noordelijke richting aangereiden. Hij hield halt voor de stoplichten bij de kruising Sveavägen-Tunnelgatan. Wachtend voor het rood keek hij naar links en zag, circa tien meter van hem vandaan, drie mensen op het trottoir. "Een paar en een man staan met elkaar te praten", lezen we in het verhoor. De man waarover hij sprak had zijn rug gekeerd naar de etalage van de verfwinkel Dekorima, terwijl het paar (*de Palmes* - MP) met de rug richting Delsborn stond. De taxichauffeur herhaalde het verhaal voor journalisten van de kranten Expressen en Aftonbladet.

Op het moment dat het verkeerslicht op groen sprong en Delsborn het gaspedaal indrukte, hoorde hij een luide knal. Hij keek opnieuw

naar links, zag dat de man die eerder voor Dekorima stond, een vuurwapen met een "ongewoon lange" loop in zijn rechterhand hield. Er kwam nog een knal. De andere man viel op de grond. De dader rende weg, de duisternis van Tunnelgatan in.

Hoe de moordenaar eruitzag kon Delsborn moeilijk zeggen. Hij was 1 meter 80 tot 85 en hij rende niet als een jonge kerel, maar kwam wat langzaam op gang, alsof hij een beetje onzeker was. De man droeg een lange grijsachtige winterjas waar zwarte spetters op leken te zitten, en vermoedelijk ook een grijze hoed of muts die naar beneden was getrokken.

Delsborn zette zijn wagen gelijk aan de kant en nam contact op met zijn taxicentrale in de voorstad Järfälla. "Bel de politie. Er is een man neergeschoten op de hoek Sveavägen-Tunnelgatan." Het duurde even voor hij zelf kon uitstappen om poolshoogte te nemen. De drie vrouwen in zijn wagen, duidelijk correcte Zweden, wilden eerst de taxirit betalen. Gelukkig hadden ze gepast.

In een later verhoor schatte Delsborn de schutter op een jaar of 40. Hij was breedgeschouderd. De jas reikte tot aan de knieën en het hoofddekseel deed hem denken aan de pet van Sherlock Holmes. Dat latere verhoor begon bij het groene licht: het vermeende gesprek tussen de Palmes en de dader kwam er niet in voor. In interviews lang na de moord zei Delsborn zich dit detail niet meer te herinneren. Hij wist alleen nog dat hij drie mensen zag "staan". Zijn oorspronkelijke verklaring trok hij daarmee niet in. Want, zei hij in 2012 tegen Aftonbladet, "dat was toen vers".

Ook Anders Björkman maakte de moord van nabij mee. Björkman had in 1986 een keurige job als constructeur bij een elektronicabedrijf. Hij zou in Zweden bekend worden als de Nationale Dronkenlap. Die weinig vleiende bijnaam kreeg hij van de Palmegroep, het politieteam dat de moord op Palme onderzocht. Ja, hij had sinds halfvijf die middag een paar glazen bier gedronken, wat sterkedrank en misschien een whiskey bij het eten. Maar dat was geen gewoonte van hem en hij was niet laveloos, verdedigde hij zich.

De Nationale Dronkenlap zou in de moordzaak-Palme een belangrijke rol spelen. Eerst en vooral als getuige, maar ook als onderwerp

van controverse. Lisbeth Palme zou Björkman hebben verward met de moordenaar.

Daarover later meer. Eerst terug naar 28 februari. Björkman was die vrijdagavond met collega's een hapje gaan eten. Rond 23.00 uur trokken ze de deur van het restaurant achter zich dicht. Een werkmakker van Anders kende een leuke danstent en ze besloten de avond daar af te sluiten. Op weg ernaartoe wandelden ze over het oostelijke trottoir van Sveavägen in noordelijke richting. Ze waren in totaal met zijn vieren. Er werd gepraat, er werd gelachen, niemand was nuchter: de sfeer zat erin.

Ze kwamen bij het imposante Skandiahuis. Daarin zaten winkels, zoals de verfhandel Dekorima, diverse kantoren en, circa vijftig meter van de hoek met Tunnelgatan, een geldautomaat. De collega's van Björkman hadden kronen nodig en gingen het halletje in waarin zich de automaat bevond. De computer registreerde de geldopnames op 23.15 en 23.16 uur.

Terwijl zijn collega's de portemonnee bijvulden, wachtte Anders buiten. Hij liep naar de rand van het trottoir om in zuidelijke richting te kijken. Hij hoopte een ander groepje collega's te zien dat later uit het restaurant was vertrokken, maar kon ze niet ontdekken.

Toen zijn kameraden uit het halletje met de pinautomaat kwamen, liepen ze noordwaarts verder. Ze sloegen geen acht op Björkman. Die besloot dat het mooi was geweest. Zijn vrouw wachtte op hem en hij wilde naar huis. Björkman liep terug in de richting vanwaar ze gekomen waren, zonder zijn collega's gedag te zeggen.

Hij wist achteraf niet hoe lang hij gelopen had vooraleer hij drie mensen voor zich zag. Hij dacht aan een gezelschap dat een gezellig avondje had en nog wat aan het keuvelen was, vertelde hij tegen de politie. Ze liepen naar schatting vijf tot tien meter voor hem. Opeens hoorde hij twee knallen die op vuurwerk leken en zakte de middelste van de drie in elkaar. De vrouw die aan de rechterkant had gelopen, schreeuwde. Björkman meende een vreemde taal te horen.

De man aan de linkerkant zette een pas terug. Hij droeg volgens Björkman een "donker, jasachtig kledingstuk" tot aan de knieën en een donkerblauwe gebreide muts die de oren bedekte en mogelijk een paar

maal was opgerold. Hij liep, schijnbaar zonder veel haast, linksaf Tunnelgatan in.

Anders Björkman ging bevangen door schrik in de portiek staan van Dekorima, alsof hij dekking zocht, en staaarde naar het schouwspel voor hem. De vrouw zat op de grond naast een levenloze man en keek op, in zijn richting, met haar gezicht onder het bloed. Pas enkele uren later werd hem duidelijk dat de vermoorde man Olof Palme was.

Björkman werd in de daaropvolgende weken drie keer verhoord, waarvan de eerste keer drie uur na de moord, en later nog enkele malen onder hypnose wat hij een onaangename ervaring vond. Hij gaf toe dat zijn waarneming beïnvloed was door zijn drankgebruik eerder die avond. Het kon zijn dat hem dingen waren ontgaan of dat hij iets verkeerd had gezien. Voor een Nationale Dronkenlap waren zijn getuigenverklaringen echter opmerkelijk consistent.

Ook voor een vijftal jongeren begon 28 februari 1986 als een gewoon avondje uit, maar eindigde het met een gebeurtenis die ze nooit zouden vergeten. De vriendinnen Anna Hage en Karin Johansson waren samen naar de bioscoop geweest. Rond elf uur was de film afgelopen. Buiten troffen ze een paar bekenden van Anna: Cecilia Anderstedt, Elisabeth Johansson en haar vriendje Jan-Åke Svensson. Die hadden een andere film gezien en daarna bij McDonald's een snelle hap naar binnen gewerkt.

Het gezelschap stapte in de wagen van Jan-Åke die Anna en Karin wel even bij het centraal station wilde afzetten. Bij de kruising Sveavägen-Tunnelgatan moest de wagen, bestuurd door Jan-Åke, wachten voor rood. De stemming was goed, er werd gekletst en de muziek in de wagen stond hard.

Jan-Åke hoorde de schoten, maar kon ze eerst moeilijk plaatsen. Toen zag hij rechts voor hem op het trottoir iemand op de grond vallen. Er hing rook. Een man rende weg. Volgens hem was hij normaal gebouwd en droeg hij een donker gewatteerd jack.

Elisabeth Johansson zat naast hem. "Jan-Åke zei dat er een gevecht aan de gang was of zoiets. Ik keek en kreeg de indruk dat er mensen ruzie stonden te maken. Er waren er twee die eruitzagen alsof ze me-

kaar bij de kraag pakten. Zo interpreteerde ik dat later tenminste", vertelde ze toen ze vijf weken na de moord werd verhoord. Op dat moment was haar herinnering naar eigen zeggen al dermate vervaagd dat ze niet precies wist wat ze het eerst had gezien.

Cecilia Anderstedt, die achterin de auto zat, werd aanvankelijk door de Palmegroep genegeerd. Pas in juni 1988 nam de politie haar mee naar de kruising met Tunnelgatan en mocht ze haar verhaal doen. Haar verklaring was nochtans opmerkelijk. Op zo'n vijftien meter van de moordplaats stond, dicht bij de trottoirrand, een reclamezuil. Zij vertelde dat ze de Palmes vanuit de richting van de reclamezuil naar een etalage zag lopen, mogelijk die van Dekorima, waar ze even keken. Of ze werkelijk stilstonden, kon ze zich echter niet herinneren. Van achteren kwam een man. Wat er daarna gebeurde, vatte ze op als een ruzie tussen dronkenlappen waarbij iemand neergeslagen werd. Cecilia voegde eraan toe dat ze die avond haar bril niet droeg; haar zicht was niet erg scherp.

Anna Hage en Karin Johansson kregen van de schoten niets mee. Ze stapten wel meteen uit. De destijds 17-jarige Anna leerde voor verpleegster en wilde eerste hulp bieden. Toen ze Tunnelgatan in keek zag ze een breedgeschouderde man rennen met een hoofd dat een beetje te klein leek voor het lichaam. Hij droeg een donkere jas van drievierde lengte en leek donker haar te hebben.

Delsborn, Björkman, de jongeren in de wagen: allemaal zagen ze de moord gebeuren en allemaal hadden ze een ander verhaal. Maar de ooggetuige die in de literatuur het vaakst geciteerd zou worden, was muzikleraar Inge Morelius. Die zag alles. Of niet?

De man die alles zag

De vraag of de klok van een geldautomaat goedloopt, lijkt onnozel. In de moord op Olof Palme speelden Zweedse bankautomaten nochtans een niet onbelangrijke rol. En helaas hadden ze in die dagen niet de betrouwbaarste klokken ter wereld. Daar kwam de politie achter toen ze constateerde dat de collega's van Björkman volgens de kwitanties om 23.15 en 23.16 uur geld hadden opgenomen.

De Palmegroep had met grote zekerheid vastgesteld dat de moord op de premier om 23 uur, 21 minuten en 20 seconden was gepleegd, met een foutmarge van circa tien seconden. Tussen de laatste geldopname van Björkmans collega's en de moord kon echter weinig meer dan twee minuten zitten. Misschien wel minder.

Ook in het getuigenis van de jonge muzikleraar Inge Morelius speelde een geldautomaat een rol. De juistheid van de klok was feitelijk medebepalend voor de betrouwbaarheid van zijn relaas. Zijn verklaringen behoren tot de meest misbruikte in het Palme-dossier. De ene haalde Morelius aan om te bewijzen dat de dader alleen was en impulsief handelde, de ander stelde dat Inge's verhaal wees op een lang geplande moord, en weer een ander las in de getuigenissen het bewijs voor een afgesproken ontmoeting tussen Palme en de dader.

Morelius zat die vrijdagavond in zijn oude donkergele Opel Rekord te wachten nabij het kruispunt Sveavägen-Tunnelgatan. Hij had zijn wagen tegen de regels geparkeerd vlakbij het stoplicht in de westelijke tak van Tunnelgatan. Dat stuk heet tegenwoordig Olof Palmes Gata. Inge was uit met zijn verloofde en twee vrienden en die stonden bij een bankautomaat aan de overkant geld op te nemen. In tegenstelling tot Anders Björkman was hij nuchter.

Vanuit zijn auto keek Morelius uit over het kruispunt en had hij vrij uitzicht op de etalage van Dekorima, gelegen aan de overkant op de hoek van Sveavägen en het autovrije, oostelijke gedeelte van Tunnelgatan. Daar merkte hij een man op.

Hoe lang vóór de moord de man arriveerde, kon Morelius achteraf niet zeggen. Aanhangers van samenzweringstheorieën zouden van die onzekerheid driftig gebruik maken om hun soms bizarre scenario's te ondersteunen.

De geldopnames van Inge's vrienden waren geregistreerd op 23.17 en 23.18 uur. Morelius' verloofde Helena Lähde was de laatste die geld opnam en zei dat ze de schoten hoorde op het moment dat ze haar pincode intikte. Omdat de moord vrijwel zeker om 23.21 uur werd gepleegd, betekent dit dat de klok van de bankautomaat drie minuten achterliep. De eerste geldopname van Inge's vrienden zou dan om 23.19 of 23.20 uur zijn geweest.

De hoek Sveavägen-Tunnelgatan anno 2015. Morelius stond voor het zebrapad aan de linkerkant. Olof Palme werd vermoord linksonder het uithangbord met de letter T. Foto: Marc Pennartz

Dit suggereert dat Inge slechts twee, hooguit drie minuten op de uitkijk zat, als zijn vrienden tenminste meteen na aankomst hadden kunnen pinnen. Inge beweerde in een interview bijna 25 jaar later dat er een rij wachtenden bij de automaat stond toen ze arriveerden en hij dus langer wachtte. Was dat een achterafconstructie? In vroegere verhooren had hij hiervan niets gezegd.

Susanne Larsson, de eerste van Inge's metgezellen die de automaat gebruikte, kon zich niet herinneren of er mensen voor haar waren, of dat ze meteen geld kon opnemen. Dat zei ze in een verklaring kort na de moord.

De politie achterhaalde echter een transactie van iemand die niet bij Morelius' gezelschap hoorde en die vermoedelijk om 23.18 uur had plaatsgevonden, als we de klok van de automaat corrigeren naar de werkelijke tijd. Dat maakte het toch mogelijk dat Larsson even had moeten wachten.

Inge Morelius werd 's ochtends na de moord om 9.20 uur voor het eerst verhoord. Geheugenexperts zeggen dat de eerste verklaring van een getuige doorgaans het meest correct weergeeft wat er gebeurd is. Inge's relaas op die zaterdagochtend was kort en krachtig: hij zag twee personen komen uit noordelijke richting, waarna er een man naast ze verscheen. Direct daarna waren er schoten. Hij zag de dader wegrennen en beschreef hem als 30 tot 40 jaar, gekleed in een vrij lange, donkere jas en een donkere muts. Dat was alles.

In latere verhoren breidde hij zijn relaas telkens uit. Twee weken na de moord zei hij dat de dader mogelijk al bij Dekorima stond te wachten toen hij zijn Opel parkeerde. Daarna zag Morelius een gezelschap van vijf tot zes personen passeren die over het oostelijke trottoir noordwaarts gingen.

Toen de Palmes vanuit tegengestelde richting aankwamen, nam de dader de premier bij de schouder. Morelius had de indruk dat Lisbeth op dat moment iets voor Olof liep. Palme draaide zich volgens Morelius' herinnering naar links. Er volgden twee schoten en twee lichtflitsen. Het wapen had de muzikleraar niet gezien, wel dat de dader iets met zijn rechterhand uit zijn zak haalde. Na de moord stak hij zijn hand weer in zijn zak en verdween.

De onderzoekers hechtten waarde aan Morelius en nodigde hem uit voor een derde verhoor op 8 april 1986, ruim vijf weken na de moord. Toen zei hij dat hij de dader voor het eerst waarnam op het moment dat zijn kameraden Susanne Larsson en Sven-Erik Rolfart in de auto stapten. Sven-Erik had geen geld opgenomen. Susanne's geldopname was op 23.17 uur geregistreerd. Omdat de geldautomaat zoals bekend twee tot drie minuten achterliep, was dit in werkelijkheid 23.19 of 23.20 uur, kortom: ten hoogste twee minuten voor de moord. Mischien maar één minuut.

De Palmes kwamen zo'n 10 tot 15 seconden nadat een gezelschap van, volgens Inge, vijf tot zes personen de dader passeerde. Dit rijmde niet met andere verklaringen. Niemand anders had op dat tijdstip een groep van een dergelijke omvang gezien. Morelius meende zich vaagweg te herinneren dat de Palmes deze mensen voorbijliepen ter hoogte van de reclamezuil die schuin voor Dekorima aan de straatkant stond.

Zag Morelius in werkelijkheid Anders Björkman en zijn drie collega's? Dat zou kunnen, maar dan klopte er iets niet met het tijdsverloop. Deze groep wandelde langs de moordplaats waarschijnlijk drie, misschien zelfs vijf minuten voor de schoten, en zeker niet pal voordat Olof Palme bij Dekorima kwam.

Hoe dan ook, op het moment dat de Palmes bij Dekorima kwamen, trad volgens Morelius de wachtende man naar voren. "Ik kreeg toen het gevoel dat er iets ging gebeuren. Ik draaide me om en zei (*tegen zijn vrienden in de auto - MP*): nu gebeurt er iets. Ik dacht aan een tasjesroof of zoiets", zei Morelius in het verhoor.

Inge kon geen gelaatstrekken onderscheiden. Volgens de muziekleraar droeg de moordenaar een muts van het type dat Jack Nicholson in "One Flew Over The Cuckoo's Nest" op had. Het ijskoude optreden van de dader en diens allerminst haastige vlucht wekten bij hem de indruk dan het een afrekening was.

Of men nu gelooft in een eenzame dader of in een samenzwering, in de verklaringen van Morelius kan iedereen iets van zijn of haar gading vinden. Dat is geen verwijt aan zijn adres. Hij wist die avond niet dat hij getuige zou worden van een dramatische en historische gebeurtenis. Zijn waarneming stond dan ook niet op scherp als het ging om details, de tijdsduur of het verloop van alle handelingen.

Journalist Thomas Kanger interviewde Morelius voor een boek dat in oktober 1987 verscheen, ruim anderhalf jaar na de moord. In dat gesprek herinnerde hij zich dat de man vanuit de richting van de reclamezuil was komen aanslenteren en zich voor de etalage van de verfwinkel posteerde. Daarna was het dronken groepje gepasseerd en had hij een paar meisjes gezien die in zuidelijke richting gingen. De Palmes kwamen evenals de moordenaar over het smalle strookje tussen de zuil en de straatkant en gingen vandaar naar de plaats waar de moordenaar toesloeg. Dat laatste zou betekenen dat de Palmes langs de rand van het trottoir hadden gelopen, wat niet overeenkwam met Lisbeth Palme's verklaringen.

Direct na het verschijnen van Kangers boek verhoorde de politie hem nog eens. Morelius veranderde opnieuw het tijdsverloop. Nu zaten er volgens hem drie tot vier minuten tussen het passeren van het

beschonken gezelschap en de komst van de Palmes. Iets wat zou kunnen kloppen met de werkelijkheid, als hij op Björkman en zijn collega's doelde. Dan zouden Inge's kompanen echter lang hebben gewacht bij de pinautomaat. Al die tijd zou Inge alleen in de auto hebben gezeten.

De moord werd gepleegd toen Susanne en Sven-Erik instapten, zei Morelius in dit verhoor. Dit was niet alleen in tegenspraak met zijn eerdere verklaringen, maar ook met de getuigenissen van zijn vrienden, met wat hij tegen Kanger vertelde én met de registraties van de geldopnames. In een later interview met journalist Gunnar Wall, dat in 2010 verscheen, liet hij zich ontvallen dat een van de personen in het groepje dat hij had zien lopen de wachtende moordenaar zou hebben aangesproken. Hij dacht dat hij om een vuurtje vroeg. De man zou het hebben afgewimpeld. Als dat klopte, had iemand de moordenaar in het gezicht gekeken. Maar wie?

Een politiebus op de vluchtweg

Dat de dader ontkwam, maakte van deze moord "de misdaad van de eeuw". Dat zei de beroemde FBI-profiler Robert Ressler toen hij zich over de zaak boog. De moord werd gepleegd in een, ondanks het tijdstip, druk stadscentrum, met tientallen getuigen in de directe omgeving. Een heldhaftige voorbijganger achtervolgde de moordenaar en het had weinig gescheeld of een patrouillebusje van de politie was op de vluchtende dader gebotst. Ook een andere politiewagen bevond zich vlakbij.

Het was uitzonderlijk dat een moordenaar in zo'n situatie kon ontsnappen. Toch was de locatie van de moord niet zo slecht gekozen. Ze bood de dader een, onder deze omstandigheden, prima vluchtroute.

Laten we de plaats van de moord nog eens bezoeken en kijken wat er allemaal gebeurde in de eerste minuten na het dodelijke schot. Had de schutter geluk bij zijn vlucht of werd hij misschien een handje geholpen?

Olof Palme werd neergeschoten op de hoek van Sveavägen en de oostelijke tak van Tunnelgatan, 330 meter van de Grand. De situatie ziet er vandaag nog grotendeels hetzelfde uit als in 1986. De hier ruim

zeven meter brede Tunnelgatan was en is autovrij. Niemand kon de moordenaar dus direct achternarijden. Wie vanaf de hoek bij (toen nog) Dekorima de straat in gaat, kruist na 55 meter de eenrichtingsstraat Luntmakargatan en komt na nog eens 25 meter bij de ingang van een 230 meter lange tunnel voor voetgangers en fietsers. De tunnel, die door de heuvelrug Brunkebergsåsen loopt, was gesloten op het tijdstip van de moord. In een half overdekt portaal links van de tunnel bevinden zich een lift en een roltrap. Er is ook een gewone trap met 31 treden aan weerszijden van de tunnelingang, en vanaf een overloop nog eens 58 treden naar boven.

Zowel lift, roltrap als trap voeren naar Malmskillnadsgatan, een straat die zo'n twintig meter hoger van noord naar zuid loopt over Brunkebergsåsen.

Malmskillnadsgatan stond destijds bekend als Stockholms tippelzone, al bevonden de prostituees zich meestal een eindje ten zuiden van de trap bij Tunnelgatan. Middenin het stuk tussen Sveavägen en Luntmakargatan, op zo'n 35 meter van de moordplaats, stonden die avond enkele opgestapelde bouwketen met een breedte van drie meter. Ook vlakbij de tunnelingang stond bouwmetaal.

Terwijl de premier van Zweden hevig bloedend op de grond lag en zijn vrouw zich wanhopig over hem heen boog, zette de moordenaar een pas terug en liep hij Tunnelgatan in. Op dat moment stond een jongeman met de naam Lars Jeppsson precies op de kruising van Luntmakargatan en Tunnelgatan. Lars was naar een bluesavond in een naburig café geweest en overwoog om naar de nachtvoorstelling in een van de bioscopen bij Kungsgatan te gaan. Hij had die avond alleen een glas port gedronken en was dus alleszins helder.

Bij de kruising hoorde hij twee knallen. Vuurwerk, dacht hij eerst, maar toen zag hij een eindje verderop een man op de grond vallen en een vrouw die hysterisch begon te schreeuwen. Een man rende Tunnelgatan in. Zich realiserend dat de kerel gevaarlijk was, verborg Jeppsson zich aan de andere kant van de bouwketen. De afstand tussen de twee was hooguit enkele meters. Jeppsson, die 1 meter 64 mat, zei dat de man langer was dan hij zelf, brede schouders had, een donkere jas droeg en iets wat op een donkere pet leek.

Tunnelgatan daags na de moord. De dader rende langs het bouw materiaal en beklom de trappen naar Malmskillnadsgatan. Foto: Rijkspolitie Zweden

De moordenaar rende de 89 traptreden naar Malmskillnadsgatan op. Ondanks het winterweer was de trap schoon en niet glad. Bovenaan keek hij over zijn schouder naar beneden en zette zijn weg voort.

Jeppsson aarzelde, overwon daarna zijn vrees. Hij zag dat andere mensen zich over de neergeschoten man ontfermden en besloot de dader te achtervolgen, ook al was deze inmiddels uit zijn gezichtsveld verdwenen. Bijna bovenaan de trap ontmoette hij een vrouw en een man die juist naar beneden gingen. Lars vroeg of ze een man hadden zien rennen. Ja, bevestigde de vrouw en wees naar David Bagares Gata, een smalle zijstraat van Malmskillnadsgatan.